

Vladana Putnik Prica
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

**PIONIRKA PRIVATNE PRAKSE: STAMBENA ARHITEKTURA
KATARINE MARKOVIĆ-ŠAJINOVIĆ**

Apstrakt:

Stvaralaštvo žena arhitekata u Beogradu između dva svetska rata predstavlja nedovoljno istraženu oblast u domaćoj istoriografiji. U prilog tome svedoči i do sada u potpunosti nepoznato stvaralaštvo Katarine Marković-Šajinović, koja je među prvim ženama arhitektama u Beogradu otvorila samostalni privatni biro. Iako su se i druge žene arhitekate bavile privatnom praksom, opus Katarine Marković-Šajinović, koji se sastoji od do sada identifikovanih 15 stambenih objekata, čini je do tada najproduktivnijom ženom arhitektom u domenu privatne prakse. Ovaj rad zato predstavlja prvi pokušaj osvetljavanja do sada gotovo u potpunosti nepoznatog života i rada arhitekate Marković-Šajinović, kao i valorizacije njene stambene arhitekture.

Ključne reči:

Katarina Marković-Šajinović, arhitektura, Beograd, žena arhitekta

Iako je Divna Đurić Zamolo još u osmoj deceniji dvadesetog veka pokrenula prikupljanje građe i istraživanje stvaralaštva žena arhitekata na prostoru Beograda, Srbije i Jugoslavije, brojne autorke su do danas ostale gotovo nepoznate istoriografiji. Među njima je i Katarina Marković-Šajinović, jedna od prvih žena arhitekata koje su se aktivno bavile privatnom praksom. Iako brojne, žene arhitekate su tokom međuratnog perioda mahom bile zaposlene u državnoj službi. Najveći broj njih je radio u Ministarstvu građevina i Opštini grada Beograda. Retke su bile žene koje su se uspešno bavile privatnom praksom. Danica Kojić (1899–1975), zajedno sa suprugom Branislavom Kojićem (1899–1987), prešla je iz Ministarstva građevina u domen projektovanja za privatne investitore, međutim, njeno autorstvo pod okriljem stvaralaštva bračnog para Kojić je do danas ostalo nedovoljno razjašnjeno. (Тошева 1996, 109–121) Osim Danice Kojić, tokom četvrte decenije su se u domenu privatne prakse istakle Ana Švejkar (1895–?) (Марковић 1939, 3; Марковић et al. 2014, 5,17),¹ Desanka Manojlović (Ђурић-Замоло 1996, 9, 60), Darinka Ivković-Mihailović (Марковић 1939, 43; Ђурић-Замоло 1996, 9, 55),² Desanka Mihailović (Ђурић-Замоло 1996, 9, 59) i Radmila Vukićević-Sarap (1897–?) (Марковић 1939, 18; Ђурић-Замоло 1996, 9, 57; Путник 2015, 47). Međutim, navedene autorke izvele su svega jedan do dva projekta tokom svoje karijere. Izuzetak jedino čine Ana Švejkar, koja je bila produktivna, ali je većina njenih rešenja bila skromnog karaktera, poput prizemnih porodičnih kuća, i Desanka Mihailović, za koju se tvrdilo da ima opus od 12 izvedenih, ali još uvek neidentifikovanih građevina (Ђурић-Замоло 1996, 59). Nasuprot tome, u periodu od 1937. do 1941. godine Katarina Marković-Šajinović je projektovala i izvela 15 stambenih zgrada, što je svakako čini najproduktivnijom ženom arhitektom do tada i svojevrsnom pionirkom privatne prakse.

Katarina Šajinović (udata Marković) rođena je 31. oktobra 1896. godine u Požarevcu. Diplomirala je arhitekturu na Tehničkom fakultetu Beogradskog univerziteta u februaru 1928. godine (Марковић 1939, 42; Ђурић-Замоло 1996, 12). Prema sećanju arhitekate Vojina Simića (1895–1988) iz 1976. godine, Katarina Marković-Šajinović je bila službenik Arhitektonskog odeljenja Ministarstva građevina, kao i većina žena arhitekata u međuratnom periodu. (Ђурић-Замоло 1996, 56) Njeno ime se takođe može naći među pripravicima Ministarstva građevine i kategorije devete grupe u *Vesniku Ministarstva građevina Kraljevine Jugoslavije* iz 1930. godine. (Аноним 1930, 67–69) Bila je udata za Uglješū Markovića, poreznika Beogradske poreske uprave.³ Nije poznato da li su imali potomstvo. U Beogradu je

1 Ana Švejkar je projektovala nekoliko stambenih objekata u Beogradu, od kojih se ističu kuća u Tomaša Ježa 14 (1932) i stambena zgrada u Novopazarskoj 24 (1933); Списак лица којима су издате грађевинске дозволе за зидање нових зграда или одлуке Претседника општине града Београда за разне радове у месецу септембру од 1 до 30 1933. год., *Београдске општинске новине*, 41, 1933, 475.

2 Darinka Ivković-Mihailović projektovala je nekoliko stambenih zgrada, od kojih se ističu objekti u Braće Nedić 29 (1938–1939) i Deligradskoj 19 (1939).

3 Списак лица која су примљена за чланове Београдске општине у периоду од 28. IX до 12. X 1935. г., *Београдске општинске новине* 50 (1935), 658.

stanovala u Novopazarskoj 24 od 1937. godine, gde je ujedno bio i njen projektantski biro, da bi zatim od 1940. godine stanovala u sopstvenoj zgradi u Jove Plića 32, dok joj se projektantski biro nalazio u Ivana Đaje 9, na drugom spratu. (Ђурић-Замоло 1996, 56)⁴ Bila je članica Inženjerske komore i Kluba arhitekata. (Аноним 1937b, 6; Ђурић-Замоло 1996, 75) Prema svedočenju njenih koleginica Seke Petković-Petrović i Desanke Jovanović, Katarina Marković-Šajinović je posle Drugog svetskog rata radila u Požarevcu (Ђурић-Замоло 1996, 56), ali joj se kasnije gubi svaki trag i postoji osnovana sumnja da je otišla u inostranstvo, gde je i preminula.⁵

Interesantan je i podatak da je Katarina Marković-Šajinović 1937. godine tužila arhitektu Aleksandra Sekulića (1898–1981) za plagijat. U dnevnom listu *Pravda* objavljena je vest da je Katarina Marković-Šajinović učestvovala na konkursu za Beogradsko sajmište i primetila da je izvedeno rešenje centralne kule veoma slično njenom konkursnom radu. Tom prilikom je oformljena stručna komisija koja je utvrdila da je tužba gospođe Marković-Šajinović neosnovana. U članku je napomenuto da je Katarina Marković-Šajinović jedna od svega tri žene arhitekta u Jugoslaviji (Аноним 1937a, 3; Аноним 1937b, 6). Iako je ova izjava bila neistinita, moguće je tumačiti je u kontekstu uspešnog samostalnog projektovanja i privatne prakse.

Projektantska aktivnost Katarine Marković-Šajinović može se redovno pratiti u spiskovima odobrenih planova u *Beogradskim opštinskim novinama* od 1937. do 1940. godine. Prva zgrada koju je samostalno izradila bila je za doktora Ivana Nestorovića, načelnika Ministarstva finansija. Građevina je projektovana i izvedena 1937. godine i smeštena je na uglu ulica Vojvode Brane i Dalmatinske, sa pogledom na pijacetu i Ruzveltovu ulicu. (Slika 1) Za razliku od njenih budućih projekata, stambeno-poslovna zgrada doktora Nestorovića odiše duhom umerenog akademizma, što se svakako može pripisati i ukusu naručioca. Izuzetno povoljan položaj placa iskorišćen je dobro, iako

Slika 1. Stambena zgrada doktora Ivana Nestorovića, Vojvode Brane 1, 1937. (fotografija autora)

- 4 Na fascikli projektne dokumentacije iz 1939. godine nalazi se pečat njenog projektantskog biroa sa adresom Novopazarska 24: IAB, OGB, TD, f-VIII-116–1939. Zatim se na projektnoj dokumentaciji iz 1941. godine pojavljuje pečat sa adresom Kotorska 9/II (danas Ivana Đaje): IAB, OGB, TD, f-I-25–1941. Za adresu stanovanja u Jove Plića 32 zaključujemo na osnovu činjenice da je ona projektovala zgradu, dok je njen suprug bio označen kao investitor.
- 5 O stvaralaštvu Katarine Marković-Šajinović u Požarevcu Istorijski arhiv Požarevca nije bio u mogućnosti da pruži bilo kakve podatke za potrebe ovog istraživanja. Kako ne postoji umrla Katarine Marković-Šajinović na teritoriji Srbije, može se pretpostaviti da je umrla u inostranstvu.

ovim projektom Katarina Marković-Šajinović nije pokazala u većoj meri smelost u projektovanju. Fasada je komponovana simetrično, sa glavnim pročeljem i dve bočne fasade. Centralni rizalit pročelja je blago isturen i flankiran udvojenim jonskim lezenama, koje nisu bile predviđene projektom.⁶ Centralni rizalit je takođe visinski istaknut u zoni potkrovlja. Ulaz je centralno pozicioniran i uokviren stilizovano rustifikovanim veštačkim kamenom. Ulazna vrata su dvokrilna, od kovanog gvožđa i zastakljena, bez nadsvetla, što ukazuje na odsustvo visokog prizemlja u elevaciji. Stepenište u ulaznom holu je mermerno, dok su zidovi obloženi u visini od 1,20 m veštačkim štukomermom sa preovlađujućom bojom porfira. Štuko dekoracija je bila u skladu sa eksterijerom – dekorativna štuko polja na zidovima, dok je tavanica bila stilizovano kasetirana, a svetiljka od kovanog gvožđa. Prizemlje je bilo rezervisano za lokale i jedan stan koji je gledao na Dalmatinsku ulicu, dok su gornji spratovi bili predviđeni za stanovanje. Za razliku od uobičajene prakse, drugi sprat je bio rezervisan za porodicu Nestorović, što je vidljivo na osnovu posebnog inkorporiranja ordinacije uz prostor stanovanja. Te prostorije nisu promenile funkciju i danas se koriste za potrebe stomatološke ordinacije. Zona potkrovlja je bila rezervisana za tavanačke prostorije za pranje, sušenje i peglanje veša, a tri krovne terase su takođe mogle da služe za sunčanje stanara.

Godine 1938. Katarina Marković-Šajinović projektovala je stambenu zgradu za Etelku i Aranku Mandil u Ulici patrijarha Varnave 32, koja će najaviti njeno napuštanje akademske tradicije i postavljanje temelja njene autorske arhitekture. Građevina se sastojala od suterena, visokog prizemlja, dva sprata i tavana. Malu površinu placa Katarina Marković-Šajinović je povoljno rešila uvođenjem dva bočna krila ka unutrašnjem dvorištu za pomoćne prostorije i jednim centralnim za stepenišnu vertikalnu. Osnova u obliku ćiriličkog slova „Š“ biće često korišćena u njenom stvaralaštvu kod objekata uzidanih u blok. Visoko prizemlje bilo je rezervisano za dva simetrično pozicionirana stana, dok su se na spratovima nalazili po jedan dvosoban i jedan jednosoban stan.⁷ Iznad dvokrilnih vrata od belog metala i stakla smešteno je kvadratno nadsvetlo, koje je izdvojeno i pozicionirano u zoni visokog prizemlja. Naglašena vertikalnost i dominantna pozicija portala predstavlja svakako snažan motiv na moderno komponovanoj fasadi. Horizontalni nizovi od tri trokrilna prozorska otvora uokvireni su ispustima od veštačkog kamena. Sokl je izveden od bosiranog veštačkog kamena, kao i ram portala, koji je dekorisan sitnim horizontalnim žlebovima. Ovaj vid uokviravanja portala i prozorskih otvora često je korišćen u beogradskoj stambenoj arhitekturi krajem četvrte decenije dvadesetog veka, posebno u stvaralaštvu Momčila Belobrka (1905–1980) (Вукотић 1996) i Miladina Prljevića (1899–1973) (Марковић 2013).

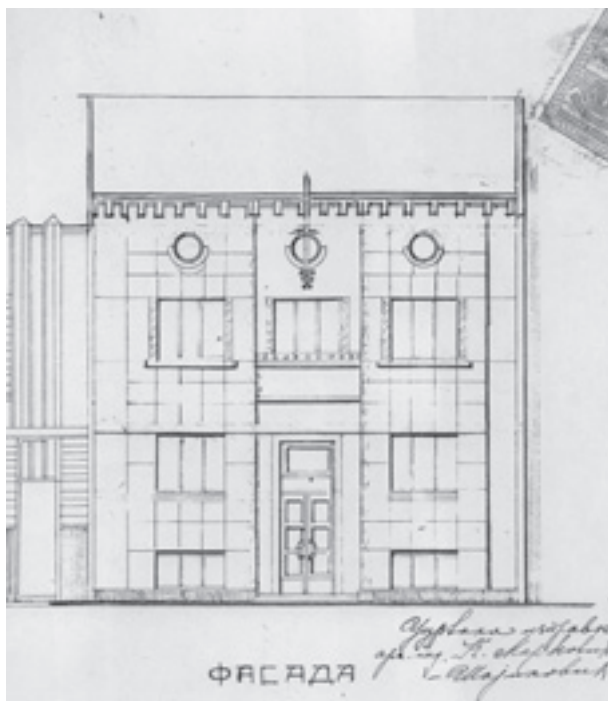
Iste godine Katarina Marković-Šajinović je projektovala stambenu zgradu za Tadiju i Jelenu Ognjanović u Ulici Mite Cenića 1. U pitanju je slobodnostojeća građevina sa podrumom, prizemljem i spratom. Ulaz je bio skrivenog tipa, tačnije bočno pozicioniran. (Путник 2015, 44) U prizemlju i na spratu su se nalazili po jedan dvosobni i jedan jednosobni stan. Prvobitno rešenje pročelja podrazumevalo

6 IAB, OGB, TD, f-III-12-1937

7 IAB, OGB, TD, f-XVI-8-1938

je vizuelno kvadratno uokviravanje prozora u prizemlju i na spratu veštačkim kamenom, sa međuspratnim kasetiranim parapetom i naglašenim poljima između prozora. Ovo rešenje može se uporediti sa stvaralaštvom tada takođe aktuelnog projektanta Dragoljuba Vukšića i sa njegovim zgradama u Marka Oreškovića 2 i Dalmatinskoj 100, obe iz 1934. godine.⁸ Međutim, druga izvedena verzija projekta prikazuje fasadu u potpunosti lišenu svakog vida dekoracije. Losovska plošnost fasada kontrastirana je jedino rustičnim niskim kamenim soklom i lođom na bočnoj fasadi. Danas je fasada izmenjena, a lođa zastakljena.

Godina 1939. bila je svakako najplodnija u stvaralaštvu Katarine Marković-Šajinović. Te godine projektovala je i izvela čak deset stambenih zgrada. Prva u nizu je zgrada Ljubice Đorđević u Novopazarskoj 27. Građevina je bila uzidana u stambeni blok i sastojala se od podruma, visokog prizemlja, sprata i mansarde. U prizemlju su se nalazila dva jednosobna stana, dok su na spratu bili smešteni jedan dvosobni i jedan jednosobni stan. Ovo je mahom ponovljeno rešenje zgrade iz Patrijarha Varnave. Osnova se blago razlikovala u tome što je stepenišni trakt bio pomeren i prislonjen uz levo dvorišno krilo. Katarina Marković-Šajinović je na ovom projektu uvela balkone koji su izlazili iz kuhinje i taj princip će i na kasnijim projektima ponoviti. Uz balkone su uvedeni i liftovi za bacanje đubreta, jedno inovativno i retko viđeno rešenje u stambenoj arhitekturi. Dizajn ulaznog portala, hola i kompletno pozicioniranje prostorne organizacije u velikoj meri se oslanjalo na njen prethodni projekat u Ulici patrijarha Varnave 32. Ulazni dvokrilni portal se sastojao od metalnog rama i staklenih polja sa duplim kvadratnim nadsvetlom koje dostiže zonu visokog prizemlja. U prvom polju nadsvetla ispisana je tehnikom peskiranja adresa zgrade. Za razliku od građevine u Patrijarha Varnave, ovde je sokl nizak, ali je takođe u pitanju bosirani veštački kamen. Iznad ulaza, u zoni prvog sprata projektovan je balkon. U zoni mansarde su bila pozicionirana tri okulusa iznad kojih se nalazio stilizovani

Slika 2. Projekat pročelja stambene zgrade Ljubice Đorđević, Novopazarska 27, 1939. (IAB, OGB, TD, f-XVI-11-1939)

8 IAB, OGB, TD, f-XI-17-1934, f-VIII-7-1934

Slika 3. Stambena zgrada Ljubomira Stojanovića, Stojana Protića 28, 1939. (fotografija autora)

krovni venac. Ispred centralnog okulusa bio je postavljen jarbol kao dekorativni kreda modernizma. (Slika 2) U drugoj verziji projekta bilo je predviđeno da se zgrada sastoji od tri sprata,⁹ što će se tek kasnije i ostvariti nadgradnjom koja je trajno narušila originalni kvalitet eksterijera.

Projekat stambene zgrade Ljubomira Stojanovića u Ulici Stojana Protića 28 u velikoj meri je potvrdio arhitektonski senzibilitet Katarine Marković-Šajinović. I na ovoj građevini projektovan je dvokrilni ulaz sa visokim nadsvetlom koji dopire do zone visokog prizemlja. Portal je dodatno naglašen masivnim ramom od veštačkog kamena. Za razliku od prethodnih rešenja, bosirani sokl od veštačkog kamena je na ovoj građevini podignut do visine nadsvetla. Tri okulusa ispod krajnje stilizovanog krovnog venca nalaze se i na ovoj fasadi, dok su prozorski otvori takođe karakteristično horizontalno uokvireni trakama od veštačkog kamena. (Slika 3) Građevina se sastoji od podruma, prizemlja, dva sprata i mansarde. Prostorna organizacija stanova je identično rešena kao i na prethodna dva primera zgrada uzidanih u blok,¹⁰ što pokazuje tendenciju arhitekta ka tipologizaciji.

Iste godine Katarina Marković-Šajinović je dobila priliku da za Avrama Boškovića projektuje poslovno-stambenu

zgradu na uglu Cvijićeve i Bistričke ulice. U prizemlju su bila smeštena četiri lokala. Prva dva sprata imala su po dva jednosobna stana, dok je treći sprat zauzimao trosobni stan sa terasom. Na osnovu reprezentativnosti može se zaključiti da je taj stan bio projektovan za investitora. Deo krova je bio rezervisan za terasu.¹¹ Preovlađujuće kubična struktura građevine oživljena je komponovanjem fasade u duhu „modernizovanog renesansa“, kako je arhitekta Jovanka Bondžić-Katerinić (1887–1966) nazivala ovaj manir.¹² Ugao je naglašen samo zasećenim ulazom

9 IAB, OGB, TD, f-XVI-11–1939

10 IAB, OGB, TD, f-VIII-116–1939

11 IAB, OGB, TD, f-XIII-238–1939

12 AJ, Fond Ministarstva građevina, f-62–1485

lokala u prizemlju koji drži masivni stub. Stilizovani krovni venac je i na ovom rešenju, kao i jarbol koji ga nadvisuje na fasadi iz Cvijićeve ulice. Prozorski otvori diskretno su uokvireni veštačkim kamenom. Ulaz je pozicioniran bočno iz Bistričke ulice i neupadljivo je dizajniran, za razliku od većine prethodnih rešenja. Ulazni hol je izveden u teracu koji aludira na crvenu stazu, što je koloristički ukomponovano sa crvenim veštačkim šuko mermerom na zidovima. Katarina Marković-Šajinović je 1941. godine izradila projekat doziđivanja jednog krila iz Bistričke ulice, što nikada nije izvedeno.¹³

U neposrednoj blizini, na adresi Cvijićeve 117, Katarina Marković-Šajinović je iste godine projektovala stambenu zgradu za Dragomira Petrovića. Građevina se sastojala od podruma, prizemlja, tri sprata i potkrovlja. U prizemlju je desni stan bio rezervisan za portira zgrade, dok su ostali stanovi na spratovima bili namenjeni za izdavanje. Na svakom spratu se nalazio po jedan dvosoban i jedan trosoban stan. U potkrovlju je pored jednog manjeg stana bio prostor za pranje, peglanje i sušenje rublja.¹⁴ Fasada je rešena simetrično, sa blago isturenim centralnim rizalitom, dok su bočna dva bila naglašena balkonima. Ovakvo rešenje bilo je veoma često u stambenoj arhitekturi Beograda četvrte decenije dvadesetog veka, posebno u stvaralaštvu Đure Borošića (1900–1965) i Jovana Bjelovića (1903–1977). (Прочен 2005) Međutim, Katarina Marković-Šajinović i na ovoj građevini ostavlja svoj pečat u vidu rešenja ulaznog portala, koristeći ponovo naglašeno vertikalni dvokrilni ulaz sa kvadratnim nadsvetlom. Ulaz je dodatno uokviren masivnim duplim ramom od veštačkog mermera i veštačkog bosiranog kamena pored kojeg je postavljen diskretni jarbol. Sokl je akademski rešen sa stilizovanim rustičnim blokovima. Za razliku od ranijih ostvarenja, krovni venac je na ovoj zgradi u potpunosti klasičan, što odudara od moderno rešenih elemenata fasade, poput balkona i ulaza. (Slika 4) Isti manir je prisutan i u dizajnu ulaznog hola, gde je svedeno rešenje veštačkog crvenog i crnog mermera na zidovima u kontrastu sa šuko dekoracijom tavanice.

Slika 4. Stambena zgrada Dragomira Petrovića, Cvijićeva 117, 1939. (fotografija autora)

¹³ IAB, OGB, TD, f-XIII-238–1939

¹⁴ IAB, OGB, TD, f-XI-12–1939

Međutim, eklektična priroda ovog projekta u potpunosti odražava tadašnje tendencije u arhitekturi Beograda.

Stambena zgrada Boška i Anice Milakov u Vele Nigrinove 5 može se svrstati u grupaciju stambenih zgrada koje je Katarina Marković-Šajinović projektovala u duhu moderne arhitekture. Fasada je obrađena u maniru tipičnog beogradskog modernizma, sa elementima akademske tradicije poput stilizovanog krovnog venca ispod kojeg je smešten dekorativni jarbol. Međuprozorska polja su ispunjena dijamantskim kvaderima od veštačkog kamena. Portal je rešen u skladu sa dosadašnjim autorkinim opusom, kao dvokrilni ulaz od belog metala sa staklenim poljima i kvadratnim nadsvetlom, koje ovog puta doseže do visine prizemlja, kao i sokl od veštačkog kamena. Na ovom ostvarenju ulaz nije naročito naglašen, ali je autorka imala priliku da dizajnira i ogradu sa kapijom. Zgrada se sastoji od suterena, visokog prizemlja, sprata i mansarde koja je skrivena sa pročelja. U suterenu je pored podrumskih prostorija i vešernice bio projektovan i jedan stan. U zoni visokog prizemlja smeštena su dva manja dvosobna stana, dok su na spratu dva stana neznatno veće kvadrature. Reprezentativne prostorije okrenute su ka ulici, dok su pomoćne smeštene u dvorišna krila. Međutim, Katarina Marković-Šajinović je kao i na zgradi u Novopazarskoj 27 projektovala balkone sa dvorišne strane koji su bili povezani sa kuhinjom.¹⁵

Slika 5. Projekat pročelja stambene zgrade Radivoja Srečkovića, Vlade Zečevića 8, 1939. (IAB, OGB, TD, f-XV-5-1939)

Među uspešnije komponovanim slobodnostojećim građevinama može se svrstati stambena zgrada u Ulici Miloša Zečevića 8 koju je Katarina Marković-Šajinović projektovala tokom 1939. godine za Radivoja Srečkovića, starešinu VIII kvarta Beogradske opštine. Građevina se sastojala od podruma, prizemlja i dva sprata. Na ovom projektu autorka je uvela inovaciju u svom tretiranju fasade i strukture. Pročelje je dinamizovano stepenasto pozicioniranim rizalitima, od kojih je najjuvučeniji levi stepenišni trakt sa ulazom, dok je desni najistureniji i dodatno istaknut horizontalnim i vertikalnim fugama, kao i diskretnim krovnim vencem. Ugao naglašenog rizalita ističe se vertikalnim nizom prozora koji flankiraju ugao. (Slika 5) Nasuprot dotadašnjim autorkinim rešenjima, na ovoj zgradi sokl je niži

15 IAB, OGB, TD, f-XIV-16-1939

i manje naglašen. Međutim, na ovoj fasadi autorka je uvela boju, ton terakote koji se javlja na veštačkom kamenu na fasadi. Taj ton će Katarina Marković-Šajinović koristiti i na budućim projektima. Ovakav sistem komponovanja fasade bio je karakterističan za brojne već pomenute beogradske arhitekte koji su stvarali tokom četrte decenije dvadesetog veka. U prizemlju je projektovan reprezentativan stan za sopstvenika sa radnom sobom, salonom, trpezarijom, spavaćom sobom i pomoćnim prostorijama. Na spratovima su bili stanovi za izdavanje, po jedan dvosoban i jedan jednosoban stan.¹⁶ Današnji izgled zgrade je neprepoznatljiv, nadzidana su tri sprata, stepenovanje rizalita je uklonjeno i fasada je kompletno izmenjena.

Sličan pristup komponovanju Katarina Marković-Šajinović je primenila i na stambenoj zgradi u Debarskoj 16 za Jovana Sankova Nemeta. Građevina se sastoji od suterena, prizemlja i sprata. U suterenu su bili smešteni podrumi, sklonište i stan za nastojnika, dok su u prizemlju i na spratu bila po dva stana, jedan jednosoban i jedan dvosoban.¹⁷ I ovaj objekat je slobodnostojeći, s tim da je ulaz ovde pozicioniran desno, dok je centralni rizalit najistureniji. On je takođe naglašen rustičnim soklom, bočnim balkonom na prvom spratu, horizontalnim i vertikalnim fugama, ugaonim prozorima i krovnim vencem. Može se primetiti da je autorka na ovom ostvarenju obratila posebnu pažnju na dizajn detalja, poput zaobljene masivne ograde od veštačkog kamena uz ulazne stepenice, a zatim i drvenih ulaznih vrata sa okulusom i dekorativnom romboidnom rešetkom. (Slika 6) I na ovom projektu preovlađuju crvenkasti tonovi, od sokla i svih detalja od veštačkog kamena, ulaznog stepeništa i konačno na rukohvatu zidanog gelendera.

Poslednja u nizu slobodnostojećih građevina iz 1939. godine je stambena zgrada projektovana za Milorada Stefanovića u Ulici Radoja Domanovića 12.¹⁸ Objekat se sastojao od suterena, prizemlja i sprata. Ulaz je bočno pozicioniran, dok

Slika 6. Ulaz u stambenu zgradu Jovana Sankova Nemeta, Debarska 16, 1939. (fotografija autora)

16 IAB, OGB, TD, f-XV-5-1939

17 IAB, OGB, TD, f-XXVI-24-1939

18 Списак лица којима су издате грађевинске дозволе за зидање нових зграда или одлуке Претседника општине града Београда за разне радове у месецу јуну 1939. год., *Београдске општинске новине* 36-37 (1939), 404.

Slika 7. Projekat pročelja kuće Mihajla Nemeta, Vajara Đoke Jovanovića 16, 1939. (IAB, OGB, TD, f-XXIX-24-1939)

Nemeta u Ulici vajara Đoke Jovanovića 16 iz 1939. godine. Na ovom projektu autorka se oprobala u projektovanju u duhu nacionalnog stila, moguće pod uticajem investitora. Elementi folklorizma prisutni su u vidu naglašenog četvorovodnog krova sa isturenim strehom, ulaznog arkadnog trema i nizovima polukružno završenih prozora i lođa. (Slika 7) Kuća se sastoji od suterena, prizemlja i sprata. U suterenu su bili jedan mali jednosobni stan, podrumске prostorije, ambulanta, perionica i sklonište. Prizemlje je zauzimao luksuzni stan za vlasnika u koji se ulazilo preko trema, dok je ulaz za stan na spratu bio sa bočne strane kuće.¹⁹ Danas se u ovoj građevini nalazi hotel „Villa Mistique“.

Iste godine Katarina Marković-Šajinović projektovala je još jednu skromniju stambenu zgradu koja do danas nije sačuvana. To je zgrada Miloša i Mileve Kalušević u Ulici kapetana Popovića 20 na Banovom brdu. Objekat je imao suteran, prizemlje i sprat, sa bočno pozicioniranim ulazom. Prizemlje i sprat su imali po jedan stan istog rasporeda. Autorka je i na ovom projektu predvidela terase na koje se izlazi iz kuhinja. Građevina je bila skromno, ali skladno rešena, sa

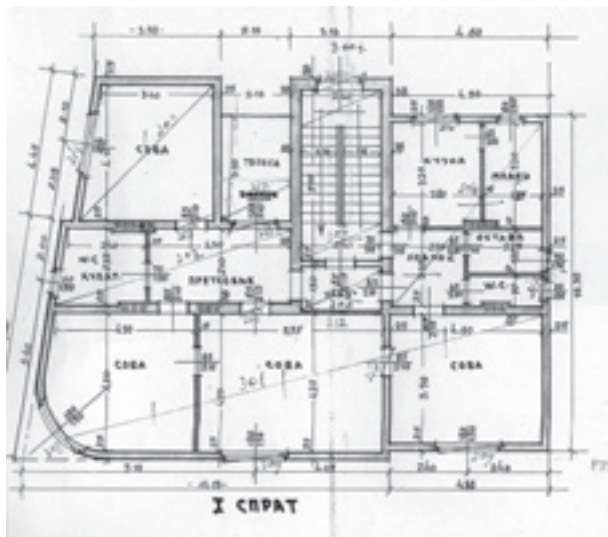
je pročelje izvedeno po istom principu postavljanja isturenog rizalita. Međuprozorska polja ovog puta su ispunjena izduženim dijamantskim kvaderima koji su stvorili rebrasti efekat. Prvi sprat je naglašen jednim zaobljenim balkonom smeštenim između dva rizalita. Nasuprot klasičnom krovnom vencu, sokl je u potpunosti plošan. Posebno inovativan detalj predstavlja jarbol koji nije rešen klasično, već u vidu šipke uvijene pri dnu, koja prolazi kroz ispuste na uglu fasade. Zgrada je nadzidana i fasada je bojena, uključujući i veštački kamen, ali na osnovu iskustva i izbora boja može se pretpostaviti da su preovlađivali tonovi terakote.

Posebno mesto u projekatnskom opusu Katarine Marković-Šajinović zauzima kuća Mihajla

¹⁹ IAB, OGB, TD, f-XXIX-24-1939

odlikama modernizma, poput okulusa sa jarbolom u zoni stepenišnog trakta i dijamantskim međuprozorskim poljima.²⁰

Posle izuzetno produktivne godine, prema dosadašnjim saznanjima Katarina Marković-Šajinović projektovala je još svega dve stambene zgrade. Prva je zgrada koju je arhitekta projektovala za svog supruga i sebe u Ulici Jove Ilića 32. U pitanju je uglovnica, ovog puta naglašena zaobljenim uglom sa trokrilnim prozorima. Građevina se sastojala od suterena, visokog prizemlja i sprata. U suterenu su bili vešernica i sklonište. U visokom prizemlju se nalazio

Slika 8. Osnova stana koji je Katarina Marković-Šajinović projektovala za supruga i sebe, Jove Ilića 32, 1940. (IAB, OGB, TD, f-II-2-1940)

jedan veći i jedan manji stan za izdavanje. Ceo prvi sprat zauzimao je jedan četvorosobni stan sa terasom i pomoćnim prostorijama. Sudeći po reprezentativnosti, taj stan je autorka projektovala za sopstvene potrebe. (Slika 8) Čitavu površinu krova je zauzimala terasa, što je bila retkost u tadašnjoj stambenoj arhitekturi.²¹ Afinitet Katarine Marković-Šajinović prema modernizmu najbolje se može očitati na ovom projektu koji je izradila za sebe. Iako su brojni elementi koje je koristila vidljivi i na njenim drugim ostvarenjima, poput jarbola na uglu, zastakljenog dvokrilnog ulaza od belog metala i detalja od veštačkog kamena, opšti utisak je da je autorka imala daleko veću slobodu da projektuje bez akademskih detalja, kao što je često korišćeni klasični krovni venac. Ovde je on u potpunosti izostao i završetak elevacije je naglašen samo sa dve trake od veštačkog kamena. Zgrada je danas delimično nadzidana i originalni izgled fasade je narušen izmenama.

Druga građevina koju je Katarina Marković-Šajinović projektovala 1940. godine predstavlja veliki iskorak u njenom dotadašnjem stvaralaštvu. U pitanju je stambena zgrada koju je projektovala za Jovana Sankova Nemeta u Dravskoj 10. Objekat se sastojao od suterena, visokog prizemlja, sprata i mansarde. Interesantno je da preovlađuju mali stanovi, jednosobni ili garsonjere,²² što nije bio čest slučaj u tadašnjoj stambenoj arhitekturi. Međutim, ono što izdvaja ovu građevinu u

20 IAB, OGB, TD, f-XIV-11-1939

21 IAB, OGB, TD, f-II-2-1940

22 IAB, OGB, TD, f-I-25-1941

Slika 9. Projekat pročelja stambene zgrade Jovana Sankova Nemeta, Dravska 10, 1940–1941. (IAB, OGB, TD, f-I-25-1941)

opusu Katarine Marković-Šajinović, ali i na tadašnjoj arhitektonskoj sceni, jeste tretman eksterijera i izuzetno inventivno komponovanje fasada. Iako su zastupljeni neki do tada česti elementi u autorkinom stvaralaštvu, poput terakota boje veštačkog kamena i stepenovanja masa, stilaska kompleksnost i obilje inovativnih detalja su dominantni. U zoni suterena smešten je glavni motiv pročelja – slepa niša za ogrev iznad koje je smešten balkon. Niša je posebno dekorisana rustičnim kamenjem, a balkon sa dve lunete ispunjene rešetkom od ćeramide, kojom je prekrivena i zatalasana ograda. Dijagonalno od niše, na prvom spratu nalazi se jedan manji balkon na kome se ponavlja sličan motiv, ovog puta okulus sa rešetkom od ćeramide. Svi natprozornici su naglašeni nizom od ćeramide. Određena polja oko prozora sastoje se od fugiranih kvadratnih zona. Ostali balkoni su takođe originalno rešeni uvođenjem nizova traka od veštačkog kamena. (Slike 9 i 10) Ograda je takođe projektovana u istom maniru. Zgrada je završena 1941. godine i predstavlja poslednje poznato ostvarenje Katarine Marković-Šajinović.

Dekoratívni elementi koje je Katarina Marković-Šajinović primenila na ovom projektu odudaraju od njenog dotadašnjeg opusa. To se može pripisati uticaju investitora, posebno ako se uporedi sa zgradom koju je iste godine projektovala za sebe, gde preovlađuje arhitektura modernizma. Redak motiv lučne niše za ogrev do

Slika 10. Detalj niše za ogrev i balkona na stambenoj zgradi Jovana Sankova Nemeta, Dravska 10, 1940–1941. (fotografija autora)

sada je detektovan samo na još jednom stambenom objektu u neposrednoj blizini, u Kajmakčalanskoj 19, koju je projektovao inženjer Valerijan Marković 1939. godine.²³ Ovaj još uvek u istoriografiji nedovoljno definisan manir pojavio se tokom četvrte decenije dvadesetog veka u rezidencijalnoj arhitekturi Beograda. Karakteriše ga obilata upotreba ćeramide kao osnovnog elementa dekoracije, upotreba rustičnih kamenih blokova nasumično raspoređenih na fasadi. Na osnovu elemenata koje ga definišu odaje utisak odaljavanja od istovremeno dominantnog modernizma. Može se pretpostaviti da je uticaj investitora bio izražen kod ovih primera.

Prema svedočenju koleginica, Katarina Marković-Šajinović se posle Drugog svetskog rata vratila u rodni Požarevac. Nije poznato da li je i tamo radila, s obzirom na to da je već bila u šestoj deceniji života. Međutim, na osnovu njenog kratkotrajnog, ali izuzetno plodnog projektantskog opusa može se zaključiti da njena arhitektura tokom četvrte decenije dvadesetog veka nije zaostajala za tada aktuelnim tendencijama na projektantskoj sceni Beograda. Katarina Marković-Šajinović projektovala je funkcionalne građevine, u duhu tadašnje arhitekture, ali sa nekoliko prepoznatljivih rešenja shodno njihovoj tipologiji. Prostorna organizacija nije odstupala od uobičajenog pristupa komponovanju takozvanog *beogradskog stana*. (Путник 2012, 153–166) Na osnovu njenog do sada poznatog opusa može se zaključiti da je njena arhitektura s vremenom dobijala na kvalitetu, da je formirala lični pečat i bila stilski i kompoziciono zrelija. Senzibilitet ka modernom arhitektonskom rečniku došao je do punog izraza na stambenim zgradama u Patrijarha Varnave 32, Stojana Protića 28, Novopazarskoj 27, Vele Nigrinove 5 i Jove Ilića 32. Od prvog samostalnog ostvarenja u duhu akademizma, Katarina Marković-Šajinović se postepeno okretala modernom manirizmu, sve do lične neoromantičarske eklektike oličene u stambenoj zgradi u Dravskoj 10. Nažalost, njen projektantski razvoj prekinuo je Drugi svetski rat i postavlja se pitanje u kom bi se pravcu arhitektura Katarine Marković-Šajinović dalje razvijala.

LITERATURA

- Аноним, „Кретање особља“, *Весник Министарства грађевина Краљевине Југославије* 3 (1930), Министарство грађевина Краљевине Југославије, 67–69.
- Аноним, „Комисија и стручњаци нашли су да план за централни павиљон београдског сајмишта није плагијат“, *Правда*, 25. 12. 1937, 3.
- Аноним, „Архитект г-ђа Катарина Марковић-Шаиновић тврди да мишљење г. г. Бранка Поповића и архитекте Злоковића нема правне вредности“, *Правда*, 26. 12. 1937, 6.
- В. С. Марковић (ур.), *Именик дипломираних инжењера и архитеката на Техничком факултету Универзитета у Београду 1919–1938*, Београд 1939.

- М. Вукотић, *Молчило Белобрк*, Београд 1996.
- Д. Бурић-Замоло, „Грађа за проучавање жена архитеката са Београдског универзитета генерације 1896–1940. године“, *ПИНУС Записи* 5 (1996).
- С. Тошева, „Даница Којић (1899–1975)“, *Годишњак града Београда* XLIII (1996): 109–121.
- М. Просен, „О раду београдског архитекта Јована Бјеловића“, *Наслеђе* 6 (2005): 133–145.
- В. Путник, „Прилог проучавању развојних токова међуратне стамбене архитектуре Београда“, *Наслеђе* 13 (2012): 153–166.
- И. Р. Марковић, *Архитекта Миладин Прљевих*, каталог изложбе, Ужице 2013.
- И. Р. Марковић, Ђ. Боровњак, В. Путник, *Чешко-српске везе у архитектури Београда 1863–1941*, каталог изложбе, Београд 2014.
- В. Путник, „Портали и улазни холови стамбених зграда у Београду (1918–1941)“, *Наслеђе* XVI (2015): 43–55.

Vladana Putnik Prica
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

**THE PIONEER OF PRIVATE PRACTICE:
RESIDENTIAL ARCHITECTURE
OF KATARINA MARKOVIĆ-ŠAJINOVIĆ**

Summary:

The work of women architects in interwar Belgrade represents an insufficiently explored topic in our historiography. In support of that the work of Katarina Marković-Šajinović, one of the first female architects in Belgrade with a private bureau, is completely unknown. Although other female architects worked in private praxis, the opus of Katarina Marković-Šajinović, consisting of so far 15 identified residential buildings, makes her the most productive female architect of her time in the domain of private praxis. Therefore this article represents an effort to reveal her life and work which was so far almost unknown, as well as to determine the quality and significance of her architecture.

Keywords:

Katarina Marković-Šajinović, architecture, Belgrade, woman architect